

KERTINĖ PARAŠTĖ

„Socialistinis realizmas“ – klestinti ar merdinti teorija?

Lietuvoje gyvėja ir gileja literatūriniai debatai, erdvėja juos, plėtojama terminologija. Šiame kūrėjų ir kritiku dialoge jau retai beįsistatoma apie dar neseniai tokia svarbia, ritualinė, beveik privaloma „socialistinio realizmo“ formulė. Daugumai lietuvių rašytojų tas terminas jau bereikšmis ir jie be jo puikiausiai apsieina. Tuomi jie žengė didelį žingsnį į priekį, priartėjo prie lenkų ar vengrų rašytojų, kuriems „socialistinis realizmas“ jau tėra tragikomiška seniena.

Vienintelė stambi išimtis šiomet Lietuvoje, tai *Komanisto* mėnraščio sausio numerio pasirodęs Vito Areškos straipsnis „Socialistinio realizmo teorija ir praktika“. Autorius atmeta „socialistinio realizmo“ kritiku argumentus ir pabrėžia, jog šis metodas tebėra vienintelis teisingas kelias į meninį ir politinį brandumą.

Ar istorija neįrodė, kad socialistinis realizmas yra dogmatiska teorija, siekianti paversti literatūrą didaktika, o kūrybinį aktą komunistinės ideologijos iliustravimu? Areška su šiuo klausimu susitvarko labai paprastai. Nėra teisybės apskritai, rašo jis, nėra ir objektyvumo kaip tokio. Komunistai rašo ir tikrove aiškina komunistiškai. „buržuaziniai“ autoriai – „buržuazikai“, yra tikras komunistinis objektyvumas ir (kaip mėgdavo sakytį Ždanovas) apgaulingas „buržuazinis“ objektyvumas. Taip Areška padalina idejinę įvairovę, daugialypį dvasinį pasaulį į dvi, „Tiesos“ ir „netiesos“, viešpatijas – „šviesų“ komunistų ir „tamšingų“ buržuazų. Filosofinį debatą automatiškai laimi „šviesiosios“ jėgos.

Kuo Areškos „socialistinis realizmas“ pranašesnis už „buržuazines“ teorijas? Areškos samprotavimuose išnyra trys pagrindiniai to „pranašumo“ įrodymai: „partiskumas“, „mokslas“, ir „materialistinė filosofija“. Kadangi partijoje yra įsikūnijusi pati istorijos dvasia ir kadangi tikta partija tegali nuvesti žmoniją į šviesią ateitį, partijos klausantis rašytojas yra automatiškai teisus, o „buržuaziniai“ autoriai, tarsi įgrimzdę į pelkę, gyvena klaidoje ir nuodėmeje. Jei partija sukuria ir išlaiko gulagus, rašytojo pareiga tuos gulagus teisinti ar dėtis, kad jų nėra. Jei partija nusprendė inkorporuoti Lie-

tuva, Lietuvos okupacija rašytojui yra teisėtas ir pažangus aktas. Tai – „partiskumas“.

Ir kuo čia dėtas „mokslas“? Anot Areškos, „Partijos vadovavimas visuomet remėsi ir ypač dabar remiasi kaip tik mokslu ir jo išvadomis“. Ar Areška persirengęs satyrikas, mums ironiškai tvirtinantis, kad milijonai „partijos vadovavimo“ aukų iš tikrųjų mirė ant mokslo altoriaus? Ne. Areška kalba rimtai, kartoją sena idėja, kad „tarybinis socializmas“ esąs „moksliškasis“. Kaipgi jis tampa mokslišku? Nes jį tokia paskelbia jo atstovai, įskaitant Arešką. Tai būdinga totalitarinė mastysena – visos kitos pasaulėžiūros automatiskai „nemoksliškos“ ir todėl menkesnės. Iš tikrųjų marksizmo-leninizmo ir „neklęstančių“ tarybinų diktatorių dogmos yra priešingybė moksliniam metodui, kuris remiasi abejojė, kritika, atvirumu.

O materialistinė filosofija? Kodėl ji privaloma lietuvių rašytojams? Ir kuo ji pranašesnė už kitas? Nes taip, vėl be įrodymų, skelbia Areška ir Sovietų Sąjungos ideologiniai vadovai. Tikrovė gi rodo visai ką kita. Materialistinės filosofijos žydėjimas baigėsi jau su 19-tu šimtmečiu ir šiandien ji, ypač fizikos mokslu raidos akivaizdoje, jau labai ribotas ir nepatikimas irankis žmogui, pasauliui ir visatai aiškinti. Ir pats Areška iškia koją į paradokso spastus, kai, išaukštines materialistinė filosofija, jis ima kalbėti apie žmogaus „*deasingumo sferą*“ ir jos svarbą.

Apie kokį pasaulį kalba Areška, kai jis tvirtina, jog „socialistinio realizmo“ teorija „kaip rakštis suerzina buržuazines literatūros mokslą“, o „socialistinio realizmo“ kritika tesanti „pykčio, inirškusio beįgiskumo išraišką“? Vakaruose „socialistinio realizmo“ teorija šiandien tesukelia žiovulį. O aštriausiai „socialistinio realizma“ sukritikavo Rytų ir Vidurio Europos rašytojai: rusai Pasternakas ir Siniavskis, jugoslavai Krleža ir Kišas, lenkai Miłosas ir Konwickis, čekai Havelis ir Kundera. Šie kritiški balsai iki šiandien neįsileidžiami į Areškos straipsnius ir į visa sovietinę spaudą. Nors Areška daug kalba apie „dialektiką“, jis vengia dialektinių akistatų.

Ateitininkai išėivijoje ir dabartinė Lietuva

VIKTORAS NAKAS

Nelaisvėje nuolat maldausiu Viešpatį už Lietuvos seses, paaukojusias savo gyvenimą Dievo ir žmonių meilės tarnybai, kad jos didelį dėmesį skirtų kovai už Bažnyčios laisvę ir pagrindines žmogaus teises. Netikėkite, kai valstybinio ateizmo propagandistai sakys, kad ši veiksianti politika. Tai ne politika, bet mūsų gyvenimo reikalas. O jei politika, tai Bažnyčios politika. Popiežiaus politika.

(Iš kunigo Sigito Tamkevičiaus dvasinio testamento, pasirašyto 1982 m. vasario 6 d. ir išspausdinto Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos 61-ame numeryje.)

Gerbiausias yra vienintelis sveiko proto vadas pasauliui... Jis yra kaip Jezus - is vis duoda ir duoda gerus dalykus, kaip ginkluotės ribojimo sutylimus, ir už juos susilaukia tik atsisakymu.

(Cituoja nusiginklavimo šalininke australė Helen Caldicott *Washington Post* dienraštyje, 1987 m. liepos 5 d.)

Kai esu kviečiamas rimtai skambančias temas viešai pagngrinti, pagal įprotį stengiuos paskaitos pradėti rašyti maždaug mėnesį prieš tai, kai reikės ją pristatyti. Tačiau, ši syki, prie kompiuterio atsisėdau prieš mažiau kaip savaitę. Užtai esu laimingas, nes ši mano paskaita bus kitokia negu ta, kurią būčiau parašęs prieš mėnesį. Toje paskaitoje nebūtu buvę ir negalėtu būti įpinti nei rugpjūčio 23 d. įvykiai Vilniuje, Rygoje bei Taline, nei asmeniškai išpūdziai iš rugpjūčio mėnesio gale įvykusios, šešias dienas trukusios, JAV-Sovietų Sąjungos konferencijos Chautauqua miestelyje, New Yorko valstijoje.

Nemanykite tačiau, kad ši paskaita taps tų dviejų įvykių atpasakojimu. Pasilieku prie paskaitos plano, kuri teko prieš kurį laiką nustatyti. Vilnius, kad vėlesni įvykiai bus praturtine mano perspektyva, igalins kai kuriuos faktus giliau įžvelgti, juos ryškiau atskleisti. Šios paskaitos metmenis sudaro trys klausimai:

Pirma, kaip mes, ateitininkai, suvokiame dabartinę Lietuvą?

* Paskaita, skaityta Ateitininkų studijų diense Danavoje, Manchester, Michigan, šių metų rugsėjo mėn. 5 d. Viktoras Nakas, baigęs politinių mokslų ir istorijos studijas University of Michigan, neseniai pradėjo dirbti Lietuvos informacijos centro skyriuje Washingtone.

Panašiai atsitinka ir su Leninu, kuri Areška pakartotinai cituoja kaip „kūrybinės laisvės“ šauklį ir tuomi „glasnost“ pirmtaką. Bet Areška pamiršta paminėti, jog Leniniui kūrybinė laisvė buvo tapati partijos kontrolei. Pareiškes, kad kiekvienas menininkas turi teisę kurti laisvai, Leninas pridūrė: „Tačiau mes esame komunistai. Mes negalime stovėt

Antra, kokia turėtų būti mūsų rolė, siekiant pažinti dabartinę Lietuvą?

Trečia, kaip mes savo veiksmais galime padėti katalikybei Lietuvoje, Lietuvos žmonėms ir lietuvių tautai apskritai?

Turbūt neklysiu teigdamas, kad šiandieninė Lietuva mums geriausiai pažįstama per asmeniskus ryšius, kuriuos palaikome, susirašinėdami su giminėmis anapus Berlyno sienos ir per apsilankymus Lietuvoje. Atrodo, kad į Lietuvą važiuojančių skaičius auga ir kad tie, kurie pajėgia, lankosi net kelis sykus. Tie, kuriems pakanka tokiu asmeniškų ryšių Lietuvai pažinti, neabejotinai turi labai ribotą supratimą to, kas darosi Lietuvoje. Idomu, kad tas siauras supratimas gali būti labai skirtingas atskiriems šios grupės nariams. Pavyzdžiui, jeigu vieno išėivio dėde yra Petras Griškevičius, o kito teta yra Nijolė Sadūnaite ir tie du išėiviai tik per tuos gimines supranta, kas darosi Lietuvoje, tai jėdu susitikę Marquette Parko gatvė vargiai ar pajėgs susikalbėti.

Šiai pirmajai grupei daugiausia priklauso jaunesnio amžiaus žmonės, gime ir auge išėivijoje, kurie mažai, jei išvis, skaito lietuvių spaudą. Antroje, mažesneje grupėje vyrauja vyresnio amžiaus lietuviai, gime nepriklausomoje Lietuvoje. Jie tebegyvena nepriklausomos Lietuvos lūkesčiais bei stalininio teroro prisiminimais. Jiems išėivijos tāskaus bet kokiose diskusijose apie dabartinę Lietuvą yra nepriklausoma Lietuva ir ypač tos nepriklausomybės pradimas. Todėl, pavyzdžiui, pagrindinė mūsų išėivijos spaudoj apie šiandieninę Lietuvą rašant negalima apsieiti be žodžio „okupuota“, lyg reiktu mums, skaitytojams, tai priminti. Todėl to pačio spaudoj vartojamas išėiviskimas „sovietinė Lietuva“, o ne „tarybinė Lietuva“, nes pastarasis duoda lietuvišką atspalvį svetimų primestam režimui.

Apskritai iš Lietuvos besilankančios žmonės pastebi, kad išėivijos lietuvių kalba yra toji, kuri egzistavo 1940 metais. Manau, kad tai nėra vien dėl mūsų atpingimo ar sunkių sąlygų, su kuriomis susiduria kiekviena išėivija, atskirta

pusidėje rankas ir leist chaosui savavališkai plisti. Mes turim vadovaut tam vyksmui pagal sistemingą planą ir formuoti jį pasakeme“. Taigi, lenininė kūrybos laisvė yra laisvė kūrėjui būti partijos formuojamui! Atmesdami „socialistinio realizmą“, Rytų-Vidurio Europos rašytojai atmeta ir lenininę „kūrybos laisvės“ sampratą.

Pabaigai – kuklus pasiūlymas. „Socialistinio realizmo“ sąvokai, teorijai ir praktikai vis sparčiau grimzant ir užmarštį, retėjantis jo gerbėjų būrelis turėtų pradėt organizuot kokį draustinuką ar bent muziejų, kuriame būtų galima išsaugoti „socialistinio realizmo“ relikvijas ir kur nostalgijos vedini piligrimai galėtu susikaupt ir prisimint senas, geras Stalino ir Ždanovo kūdikio, Andriejaus Visarjionovičiaus Socializmo dienas.

Autostrada Vilnius - Kaunas.

Nuotrauka Edvardo Sulaičio

nuo tautos kamieno. Iš dalies mūsų kalba nėra šiandieninės Lietuvos kalba, kadangi dabartinė Lietuva tam tikra prasme yra svetima. Idomus klausimas, kam dabartinė Lietuva yra mažiau svetima: ar vyresniesiems, gimusiems tenai prieš karą, bet užtat prisiriusiems prie praeties prisiminimų, ar jaunimui, kitur gimimiam bei augusiam, bet savo tiesioginių patyrimų kraitej teturinių vieną Lietuvą, būtent – pokarinę Lietuvą?

Žinoma, šitoks išėivijos sudėties apibūdinimas tėra karikatūrinė apybraiža – tikroji padėtis kur kas sudėtingesnė. Pavyzdžiui, neabejoju, kad yra tokių asmenų, kurie priklauso abiem grupėm – ar tai karu metus Lietuvų išgyvenę pensininkai, kurie pakartotinai grįžta Lietuvos gimines aplankyti, ar tai jaunimas, kuris palaiko glaudžius ryšius su giminėmis Lietuvoje, bet turi paveldėjęs iš tėvų toki karingą nusistatymą pokarinės Lietuvos atžilgiu, kad neįstengia jos raidos suprasti. Be to, reikia paminėti ir trečią išėivijos grupę, kuri mažiausia iš visu. Jai priklauso tie, kurie stengiasi kiek galint atidžiau sekti įvykius Lietuvoje. Tos grupės nariams dabartinis režimas yra nepriimtinas, bet jie nėra tiek prisirišę prie praeties tragiškų įvykių, kad būtų akli dabarciai ar kad jų veikla būtų suluošinta.

Kuriai grupei priklauso ateitininkai? Esu tikras, kad išėivijos skerspjūvyje rastumė ateitininkų kiekvienoj iš tu trijų grupių. Ta prasme ateitininkai yra išėivijos mikrokosmas. Tačiau, palyginus ateitininkus su išėivija apskritai, negalima abe-

knogose liks nykštukais. Ateitininkų įsitikinimu, lietuvių tautos likimas yra neatskiriamas nuo Bažnyčios likimo. Jei žus viena, tai ir kita negalės ilgai egzistuoti.

Ta prasme šių metų rugpjūčio 23 d. demonstracijos Vilniuje buvo lietuvių tautai būdingos. Demonstrantai, susirinkę prie Šv. Onos bažnyčios, dainavo patriotines dainas ir giedoj religines giesmes. Demonstracijoms vadovavo Nijolė Sadūnaite, religinė aktyvistė, už savo veiklą ryšium su Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos leidimu praleidusi 6 metus Gulage ir tremtyje. Nei Rygos, nei Talino demonstracijos nebuvo to religinio atspalvio.

Prieš dvi savaites įvykusios demonstracijos ateitininkams pavirtina sukurtą vaizdą, kad katalikų tikėjimas yra svarbiausia atspara ne tik režimo persamam materializmui ir ateizmui, bet ir kultūrinei bei lingvistinei rusifikacijai, ir kad Katalikų Bažnyčia kaip institucija yra pasipriešinimo režimui centras. Todėl, tesiant ta logika, Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika ir Aušra bent simboline prasme yra patys svarbiausi šių dienu lietuvių tautos leidiniai.

Visiškai pritariu tai tezei, kad katalikybė su lietuvių sieja organiški ryšiai, ir kiekvieną progą, lietuviams ir nelietuviams, peršū mintį apie Kronikos svarbą lietuvių tautai. Tačiau, reikia pripažinti, kad jei mes suvokiame dabartinę Lietuvą tik per mūsų tikėjimo prizmę ir tik per Bažnyčios pasipriešinimą režimui, gauname nepilną Lietuvos ir lietuvių tautos vaizdą, nes išjungiamė ne tik svarbius jos kultūrinio bei politinio gyvenimo aspektus, bet ir ignoruojame paprastą žmogaus kasdieninį gyvenimą. Už kiekvieną herojišką Sadūnaite Lietuvos turbut yra 100 žmogių, kurie geriausiai atveju save laiko tik kultūriniais katalikais ir kurių gyvenimas susidaro iš kuklių laimėjimų siekimo, kaip pavyzdžiui geresnio buto įsigijimo. Turbut yra pagrindo teigti, kad istorijos raidoj Sadūnaites svarbą lengvai atsvers tu 100 žmonių įnašą, bet mūsų istorinė vizija neatleidžia mums nuo pareigos kuo pilniau ir tiksliau pažinti visą dabartinę Lietuvą. Kitaip galime susidaryti labai klaidingą tautos vaizdą ir iš to daryti blogus sprendimus.

Šiais laikais didžiausias pavojus, sekant Lietuvos įvykius, yra perdramatizuoti ir pervertinti pasipriešinimo atvejus. Tačiau būkime dekingi, kad mes iš viso turime tokią problemą. Prieš daugiau kaip 15 metų, kai aš čia važinėdavau į stovyklas bei kursus, Lietuva man tebuvo miglota pasakų šalis, o lietuvių tauta pasirodė esanti visiškai išsklaidė. Tikiuos, kad neseniai įvykusios demonstracijos Pabaltijy ielektrens išėivijos jaunimą, taip kaip uždegė kai kuriuos iš mano kartos, sukeliant troškimą Lietuvą geriau pažinti ir dirbti, kiek sugebama, jos naudai.

Esu gerdejęs nusiskundimų iš pačių ateitininkų, kad mūsų or-

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

„Socialistinis realizmas“ • Ateitininkai išėivijoje ir dabartinė Lietuva • Nijolės Jankutės „Kelionės atvirukai“ • Česlovo Masačio eilėraščiai • Broniaus Murino paroda atidaro Čiurlionio galerijos 1987-1988 metų sezoną • Nauji leidiniai • Kultūrinės progos

